

CONCEPTUALIZAREA TERMENULUI DE DIASPORĂ: ASPECTE TEORETICO-METODOLOGICE

Gheorghe MOȘNEAGA

Doctorand, magistru în științe politice,
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: gheorghemosneaga@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5372-3016>

În prezentul articol se caracterizează principalele abordări și definiții ale termenului de diasporă. Diaspora apare pe baza grupurilor etnice care locuiesc în afara statelor sale "titulare". Ea se caracterizează printr-o identitate multiplă; legături etnoculturale cu țara de reședință, dar și cu țara de origine; prezența instituțiilor sociale care asigură menținerea, dezvoltarea și funcționarea diasporei. Organizațiile diasporale (asociațiile culturale, parohiile bisericești) sunt astfel de instituții. Diaspora se instituționalizează prin activitatea colectivă ale membrilor săi. Se consideră diasporă, membri ai diasporei doar cei care în mod conștient își mențin legătura și contactele cu patria. Diaspora este o formațiune complexă și neomogenă. În afară de activiștii, care sunt „fața” diasporei, în componența ei mai intră și membrii pasivi, „tăcuți”, care asigură caracterul ei de masă. Diaspora reprezintă totalitatea membrilor din generații diferite, comuniunea cărora cu țara de origine poate varia (cetățenie, cunoașterea limbii, culturii, tradițiilor, activitatea socială, durata participării, etc.). Diaspora este compusă atât din persoane aflate permanent în străinătate, care dețin cetățenia țării de destinație, cât și din persoane care se află în țară temporar (migranții de muncă, studenții). Această diversitate și este izvorul reînnoirii și dezvoltării continue a diasporei. În știința contemporană există o mulțime de tipologii ale diasporilor moderne. Apelarea la diferite criterii a dat apariție multitudinii de materiale pentru caracterizarea și clasificarea diasporilor, crearea a unui profil mai exact al existenței și funcționării lor.

Cuvinte-cheie: stat, cetățenie, țară de reședință, diasporă, tipologia diasporelor, etnocultură, identitate multiplă.

CONCEPTUALISING THE TERM DIASPORA: THE THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECTS

The following article characterizes the principal approaches and definitions of the term 'Diaspora'. Diaspora appears on the basis of ethnic groups that reside outside of their "titular" states. It is characterized by a multiple identity; ethno-cultural ties to both its country of residence and to the country of origin; the presence of social institutes that provide the maintenance, development, and functioning of the Diaspora. Diaspora organizations (cultural associations, church parishes) are such institutes. The Diaspora is institutionalized through the collective activity of its members. Only those groups that deliberately maintain their ties and strengthen their relations with the motherland are considered Diasporas and members of Diasporas. The diaspora is a complex and heterogeneous phenomenon. Beside the activists that make up its "face", it also consists of passive "mute" members that provide its mass character. The diaspora is a sum of representatives of different generations, whose relation to the country of origin may vary (citizenship, possession of language, knowledge of culture, traditions, social activity, length of participation, etc.). The diaspora consists of both those that continuously reside in, have the citizenship of the country of destination, and of those that are staying there temporarily (labor migrants, students). This diversity is the source of the Diaspora's renewal and development. Modern science counts numerous typings of modern Diasporas. The use of various criteria

gave rich material for characterizing and classifying Diasporas, for the creation of a more complete picture of their existence and functioning.

Keywords: *state, citizenship, country of residence, diaspora, diaspora typology, ethno-culture, multiple identity.*

CONCEPTUALISATION DU TERME DIASPORA: ASPECTS THÉORIQUES ET MÉTHODOLOGIQUES

Dans cet article, les principales approches et définitions du terme diaspora sont caractérisées. La diaspora naît sur la base de groupes ethniques vivant en dehors de ses États "titulaires". Elle se caractérise par une identité multiple; des liens ethnoculturels avec le pays de résidence, mais aussi avec le pays d'origine; la présence d'institutions sociales qui assurent le maintien, le développement et le fonctionnement de la diaspora. Les organisations de la diaspora (associations culturelles, paroisses religieuses) sont de telles institutions. La Diaspora est institutionnalisée par l'activité collective de ses membres. Il est considéré comme une diaspora, les membres de la diaspora ne sont que ceux qui maintiennent consciemment leurs liens et leurs contacts avec la patrie. La Diaspora est une formation complexe et inhomogène. Outre les militants, qui sont le "visage" de la diaspora, sa composition comprend également des membres passifs, "silencieux", qui assurent son caractère de masse. La diaspora représente la totalité des membres de différentes générations, dont la communion avec le pays d'origine peut varier (citoyenneté, connaissance de la langue, de la culture, des traditions, activité sociale, durée de participation, etc.). La Diaspora est composée à la fois de personnes permanentes, détenant la nationalité du pays de destination, et de personnes qui se trouvent temporairement dans le pays (travailleurs migrants, étudiants). Cette diversité est la source du renouvellement et du développement continu de la diaspora. Dans la science contemporaine, il existe de nombreuses typologies de diasporas modernes. Faire appel à différents critères a donné lieu à la multitude de matériaux permettant de caractériser et de classer les diasporas, créant un profil plus précis de leur existence et de leur fonctionnement.

Mots-clés: *état, citoyenneté, pays de résidence, diaspora, typologie des diasporas, ethnoculture, identité multiple.*

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ПОНЯТИЯ ДИАСПОРЫ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В статье дана характеристика основных подходов и определения понятия диаспоры. Диаспора возникает на основе этнических групп, проживающих за пределами своего «титального» государства. Ее характеризует множественная идентичность; этнокультурная связь, как со страной проживания, так и со страной происхождения; наличие социальных институтов, которые обеспечивают сохранение, развитие и функционирование диаспоры. Такими институтами являются организации диаспоры (культурные ассоциации, церковные приходы). Диаспора институционализируется через коллективную деятельность своих членов. Диаспорой и ее членами являются только те, кто сознательно сохраняет связь и укрепляет контакты с родиной. Диаспора является сложным и неоднородным образованием. Помимо активистов, которые создают «лицо» диаспоры, в ее состав входят и пассивные, «молчаливые» члены, создающие ее массовость. Диаспора представляет собой совокупность представителей различных поколений, общность которых со страной происхождения может быть различной (гражданство, знание языка, культуры, традиций, социальная активность, продолжительность участия и др.). Диаспора состоит как из тех, кто постоянно проживает, является гражданином страны приема, так и из тех, кто находится в этих странах временно (трудовые мигранты, студенты). В этой разнородности заключается источник подпитки диаспоры, ее дальнейшего развития. В современной науке существует множество типологий современных диаспор. Использование различных критериев позволило дать разнообразный материал для характеристики и классификации диаспор, создать более полную картину их существования и функционирования.

Ключевые слова: *государство, гражданство, страна проживания, диаспора, типология диаспор, этнокультура, множественная идентичность.*

Introducere

În prezentul articol se analizează principalele abordări și definiții ale termenului de diasporă. Diaspora apare pe baza grupurilor etnice care locuiesc în afara statelor sale "titulare". Ea se caracterizează printr-o identitate multiplă; legături etnoculturale cu țara de reședință, dar și cu țara de origine; prezența instituțiilor sociale care asigură menținerea, dezvoltarea și funcționarea diasporei. Organizațiile diasporale (asociațiile culturale, parohiile bisericești) sunt astfel de instituții. Diaspora se instituționalizează prin activitatea colectivă ale membrilor săi. Se consideră diasporă, membri ai diasporei doar cei care în mod conștient își mențin legătura și contactele cu patria. Diaspora este o formațiune complexă și neomogenă. În afară de activiștii, care sunt „fața” diasporei, în componența ei mai intră și membrii pasivi, „tăcuți”, care asigură caracterul ei de masă. Diaspora reprezintă totalitatea membrilor din generații diferite, comunitatea cărora cu țara de origine poate varia (cetățenie, cunoștința limbii, culturii, tradițiilor, activitatea socială, durată participării, etc.). Diaspora este compusă cât din persoane aflate permanent, care dețin cetățenia țării de destinație, atât și de persoane care se află în țară temporar (migranții de muncă, studenții). Această diversitate și este izvorul reînnoirii și dezvoltării continue a diasporei. În știința contemporană există o mulțime de tipologii ale diasporilor moderne. Apelarea la diferite criterii a dat apariție multitudinii de materiale pentru caracterizarea și clasificarea diasporilor, crearea a unui profil mai exact al existenței și funcționării lor.

Evoluția cercetărilor în domeniul diasporei

Cercetarea problematicii diasporei ne este ceva nou. R. Cohen identifică patru etape principale în cercetarea diasporei:

Prima etapă se caracterizează prin cercetarea problemelor ce țin de „diasporă ca victimă”. La

această perioadă apare definiția clasică a termenului „diasporă”. În mare parte aceasta provine de la experiența tragică a formării forțate a diasporei evreiești. În perioada anilor 1960-1970, definiția clasică permanent se extindea, incluzând în sine și alte exemple (africanii, armenii, irlandezii, grecii, palestinienii). Ca și evreii, toate aceste grupuri etnice se refereau la un „eveniment-cataclism” ca principala cauză comună al exodului său, traumatizând întreaga lor societate. În alte cuvinte, victimizarea era principala trăsătură caracteristică a acestor diaspore [34].

A doua etapă reflectă anii '80. Ea rezultă din dificultățile care apar în clasificarea diasporilor, particularitățile subtipurilor lor. În opinia lui W. Safran, la această perioadă termenul „diasporă” se folosea în calitate de „o denumire metaforică” pentru descrierea diferitor categorii de oameni incluși în procesele migraționiste. Luând în considerație numărul lor, experiența istorică, istoriile colective similare, particularitățile relațiilor lor cu țara-gazdă și țara de origine, ele erau clasificate ca grupuri mai diverse (clustere) și nu ca diaspore, după cum erau descrise la etapa precedentă [15].

A treia etapă (mijlocul anilor 1990) se caracterizează prin raționalizarea și critica teoriilor propuse în anii '80. Deși noi grupuri de migranți au fost recunoscute ca diaspore, autorii acestor teorii au fost criticați pentru stagnare în definirea conceptului de diasporă. Sub influența post-modernismului adepții interpretării social-constructiviste în definirea diasporei au delimitat două elemente principale: „patria” și „comunitățile etnice sau religioase”. Aceasta a contribuit la faptul că în lumea post-modernă identitățile au fost supuse influenței semnificative, schimbărilor. Ca rezultat, conceptul de diasporă a fost reorientat în mod radical ca și răspuns la această complicație [11, p. 2].

L. Basch și colegii săi au remarcat că migranții au elaborat practici transnaționale, explicarea căro-

ra a fost dificilă cu ajutorul teoriilor migraționiste existente. Aceasta viza trans-naționalismul în migrație: migranții stabilesc și mențin o multitudine de relații sociale, locuiesc în comunități și spații transnaționale [7].

La sfârșitul secolului XX începe a *patra etapă* care se caracterizează prin consolidarea cercetărilor în domeniul diasporei. Definirea diasporei devine din ce în ce mai dificilă. În același timp are loc procesul de deteriorare al identităților și de creare a minorităților diasporale [11, p. 2]. Lumea contemporană se caracterizează printr-o mobilitate sporită a populației. Mobilitatea a devenit principala particularitate lumii moderne, mereu în schimbare. Interacțiunea diferitor culturi duce la hibridizarea identității. Procesele de dislocare și reinvestire a identității iau amploare. Dar migranții oricum doresc să obțină un fundament în formă de oarecare origine, care le va ajuta să găsească răspuns la întrebările ce țin de atașamentele lor culturale și psihologice [13].

Globalizarea devine realitate, începe a fi intens analizată de către științele socio-umane. Aceasta se regăsește și în cercetarea problemelor diasporei. Diaspora începe a fi văzută prin prisma transnaționalismului, ca o comunitate care, în același timp, este legată de țara sa de origine, și de țara sa de reședință.

Cercetarea diasporei în Vest, în științele socioumane, are loc în cadrul teoriei naționalismului [2], în timp ce la baza tradiției științifice sovietice / ruse de cercetare a diasporei mereu a stat teoria etniei. Această teorie a fost dezvoltată științific în anii 1960-1980 în lucrările lui I. Bromlei, L. Gumileov, ș.a. În același timp, problema diasporei ca subiect aparte nu se cerceta. Și totuși lucrările fundamentale ale savanților din acest domeniu au pus bazele teoretice pentru cercetarea diferitor comunități etno-sociale. Ei au clasificat în detaliu comunitățile etnice, au evidențiat caracteristicile acestora. În anii 1980-1990 următoarea generație de savanți sovietici a început în

mod direct să cerceteze problema diasporilor, acordând atenție specială aspectelor statutului lor politico-legal, rolului și locului lor în viața politică internă și externă a statelor. Dizolvarea Uniunii Sovietice, apariția noilor state independente, formarea noilor diaspore în spațiul post-sovietic și a diasporilor post-sovietice în alte regiuni a planetei au stimulat interes față de cercetarea problemelor legate de formarea și funcționarea diasporilor [35].

Principalele abordări ale cercetării

În cercetarea fenomenului diasporei putem identifica câteva abordări principale:

a) *Abordarea etnografică* se concentrează pe analiza aspectelor etnografice ce țin de existența, viața, cultura, și tradițiile unei anumite părți ai națiunii/etniei principale care locuiește în alte condiții, într-un alt mediu social, (geo)politic, social-economic, și socio-cultural. Diaspora se interpretează ca un număr specific de persoane de aceeași origine etnică (naționalitate) care se află/locuiesc în afara țării sale de origine. Diaspora își menține limba, cultura, tradițiile și conștiința etnică de sine. În studiul diasporei abordarea etnografică ocupă poziția dominantă. Majoritatea cercetătorilor sunt adepți ai acestei abordări, deși în ultimele decenii crește interesul față de abordările sociologice și politologice în studierea diasporilor.

b) *Abordarea geografică* cercetează aceste procese și fenomene din punct de vedere spațial-teritorial. Diaspora se interpretează ca fenomen exteritorial. Cu ajutorul termenului diasporă se caracterizează populația care locuiește în afara statului/principalului teritoriu de reședință al etniei / națiunii. De asemenea, se atrage atenția la aspectele „transnaționale” și „de-teritoriale”.

c) *Abordarea istorică*. Adepții acestei abordări analizează aspectele ce țin de apariția și dezvoltarea istorică a comunităților etnice și migraționiste care

se află în afara teritoriului tradițional de reședință al poporului în cauză, la fel ca și menținerea și dezvoltarea caracteristicilor etnice ale acestor comunități.

d) **Abordarea sociologică** pune accent pe cercetarea instituțiilor sociale și organizațiilor datorită cărora comunitățile etnice devin diaspore. Adepții „abordării sociologice” consideră că diaspora se poate forma și funcționa doar cu prezența instituțiilor sociale în grupurile etnice și religioase, care locuiesc în afara patriei etnice. Anume aceste instituții consolidează și fortifică diaspora, îi permit să acționeze în calitate de o entitate [39].

e) **Abordarea politologică.** Accentul se pune pe comportamentul reprezentanților comunităților etnice (istorice și migratoare) al poporului aflat în afara statului „titular”, care deliberat își mențin legăturile cu țara de origine/patria. Acțiunea socială/politică conștientă (individuală și colectivă) în menținerea și consolidarea legăturilor cu patria, formarea asociațiilor diasporale sunt principalele criterii în transformarea comunităților etno-naționale în diasporă.

Abordarea etnografică a apărut mai devreme. Această abordare în mare parte domină în cercetarea contemporană a diasporei. Totuși aceasta nu înseamnă că celelalte abordări nu sunt necesare sau nu au perspectivă. Alta e că ele nu trebuie să fie văzute separate și opuse reciproc. Și unele, și altele tind spre un rezultat pozitiv și trebuie să se bazeze pe proiectele și rezultatele savanților care se folosesc, inclusiv și de alte abordări.

Abordarea etnografică a dat de înțeles că diaspora reprezintă o comunitate etnică în afara patriei sale etnice, statului său titular. Această comunitate are, și tinde să-și mențină cultura, tradițiile, religia, limba, conștiința națională (etică). Pierderea componentei etnice va transforma această comunitate într-un grup analogic și similar altor grupuri din țara de reședință. Această fostă comunitate, care mai înainte se deosebea prin originalitatea sa etnică, multipla identitate,

se va dizolva printre alte grupuri de vârstă-sex, profesional-calificate, ș.a. din țara de reședință. Și respectiv, diaspora nu va avea de unde să apară.

În același timp, diaspora poate apărea doar cu prezența instituțiilor sociale speciale din interiorul grupului etnic. Fără aceste instituții, ca și fără grupul etnic care-și ia originea din afara statului de reședință și care manifestă o conștiință etnică diferită, diaspora nu poate fi.

Actualizarea abordării politologice este legată de noile procese în lumea contemporană. În trecut diaspora a fost o parte practic completamente separată/izolată a etniei de bază. Majoritatea reprezentanților diasporei niciodată în viață nu a vizitat, și, datorită cauzelor istorice concrete, nu s-a întors în patria sa istorică. Aceasta se datora mobilității reduse a oamenilor, absenței mijloacelor de transport contemporane, durata și prețul înalt a călătoriei. Migrația în mare parte purta un caracter forțat și non-retur, condiționat de conflicte armate, etnice și religioase. Astăzi ea a devenit mai diversă, mai des fiind caracterizată de cauze economice, temporalitate și revenire.

În condițiile globalizării și interconectării sporite a lumii, funcțiile diasporei se largesc, ea devine un actor activ nu doar în țara de reședință, ci și în patria istorică, în statul titular. Ea capătă noi funcții politice, social-economice și culturale în țara de origine. Diaspora de-facto își consolidează legăturile cu patria. Ea începe să joace un rol transnațional, devenind o „punte” între țara de origine și țara de reședință. Iar statul de origine, statul de reședință, și organizațiile internaționale o ajută în conștientizarea și realizarea acestui rol.

Particularitățile termenului de diasporă

Rolul-cheie în conceptualizarea diasporei îl joacă termenul «diasporă». Trebuie de menționat că termenul nici acum nu are o definiție clară, și astfel se interpretează în moduri diferite. Diaspora este

obiectul de studiu a mai multor științe socio-umane (etnologie, istorie, geografie, politologie, psihologie, sociologie, ș.a.). Fiecare știință folosește propriile metode, ceea ce duce la multiplicitatea în înțelegerea acestui fenomen. «Conceptul de diasporă propriu-zis este destul de eclectic și contradictoriu» [33, p. 467], ceea ce adeseori duce la confuzii în ceea ce ține terminologia. Deseori putem auzi opinia că «diaspora» a devenit doar un cuvânt de vogă, care a ajuns să fie utilizat când e vorba despre grupuri etnice [28; 29].

Termenul «diaspora» provine de la termenul grecesc «diasperien», compus din cuvintele «dia» (asupra, împrejur) și «spreiro» (a semăna»). Acest termen pentru prima dată apare în limba greacă în descrierea exilului evreilor din Palestina. Apariția diasporilor se datează la secolului VI î.e.n., când regele babilonian Nabucodonosor II, după cucerirea Palestinei, în mod forțat i-a relocalizat pe evrei în Babilon, unde ei au locuit până Babilonul nu a fost cucerit de regele pers Xerxes. Inițial acest termen se aplica iudeilor și evreilor [22, p. 387]. Termenul «diaspora» își are originile în experiența istorică de împrăștiere a poporului evreiesc în afara patriei sale [1], dar treptat a început să fie aplicat în calitate de caracteristică a fenomenelor similare: precum diasporele armenească și grecească [8, p. 2], sau africană [4, pp. 3; 21].

Termenul «diaspora» a ajuns să fie aplicat tuturor grupurilor etnice, care din oarecare motive au devenit separate de poporul său, și continuau să trăiască menținându-se ca o comunitate etnică specifică. Corespunde acestei interpretări definiția lui W. Connor, care descrie diaspora drept «partea a poporului care locuiește în afara patriei» [12, p. 16].

W.Safran, bazându-se pe modelul evreiesc al diasporei, identifică criteriile diasporei. În opinia savantului, conceptul de «diasporă» poate fi aplicat comunităților care corespund următoarelor criterii:

a) totalitatea reprezentanților/urmașilor comunităților minoritare, dispersate ca urmare al exodului din patrie;

b) prezența memoriei colective (reale sau mitice) despre țara de origine / patrie;

c) simțul că sunt parțial sau completamente alienați de către populația-gazdă. La baza acestui simț stă ideea că ei, probabil, nu vor putea niciodată fi completamente acceptați în țara-gazdă;

d) dorința de a se întoarce în țara strămoșilor. Ei consideră țara de exod adevărata sa patrie, unde ei, sau urmașii săi trebuie, într-un final, să se întoarcă;

e) obligațiunea de a susține țara-patrie. Ei consideră că trebuie, în mod colectiv și activ, să participe la susținerea sau restabilirea securității și prosperității patriei;

f) menținerea în mod direct, sau prin mediatori, a legăturilor cu patria. Elementele definitorii aici sunt conștiința colectivă etnică și solidaritatea în relațiile continue cu patria [15; 17].

R. Cohen completează câteva din caracteristicile lui W. Safran: «dispersarea comunității din centrul ei, urmată de memoria evenimentului traumatizant, care se cristalizează ca marea nedreptate istorică». El consideră că această idee consolidează membrii diasporei [11, p.23]. Cu ajutorul memoriei traumatizate, oamenii din diasporă își dezvoltă un simț puternic al «statului imaginar», căruia îi rămân fideli. Mai mult ca atât, ei vorbesc nu doar de menținerea, reconstruirea patriei, dar și de crearea ei. De aceasta el și folosește termenul de «comunitate imaginară». De aici, legătura dintre diasporă și statul de origine este mai puțin fizică, și mai mult metaforică.

R. Cohen propune propria definiție a termenului «diaspora», identificând 4 criterii de definire:

a) grupurile care s-au dispersat în lume din motivele cât agresive, atât și voluntare;

b) nu toți migrații etnici se pot considera diasporă, ci doar cei care «mențin legături strânse cu trecutul sau blochează asimilarea, iar în viitor pot contribui la apariția «conștiinței diasporale»;

c) trebuie să fie luate în considerație doar eve-

nimentele pozitive, care susțin / fixează identitatea diasporală;

d) identitatea comună cu conaționali din alte state este condiționată de obligațiunile ce-și iau originea în religia, limba, și destinul comun [11, pp. 24-25].

În opinia lui K. Tölölyan conceptualizarea diasporii se bazează pe următoarele elemente:

a) distrugerea patriei sau exilul colectiv din patrie, sau ambele procese împreună;

b) trauma colectivă, legată de exodul forțat;

c) identitate clar-definită în patrie și memoria colectivă;

d) menținerea legăturilor cu statul de origine și conaționali în statul-gazdă [24; 4].

Trebuie de menționat că cercetătorii ruși nu ignoră acest subiect. A. Militariov a încercat să formuleze caracteristicile comune ale diasporilor clasice, în special al diasporii evreiești. Acestea sunt: a) apartenența la un grup minoritar al populației; b) corporatismul; c) delimitarea domeniilor de activitate / muncă; d) lezarea în drepturi; e) interdicția sau limitarea dreptului de a-și schimba statutul social; f) limitarea drepturilor de posesie a pământului și la carieră militară; g) izolarea de celelalte pătri sociale; h) «conștiința diasporală» [34].

În opinia lui V. Tișkov, istoria și identitatea culturală sunt doar fundamentul asupra căruia se construiește fenomenul de diasporă. Însă acest fundament de unul singur nu este destul. «Diaspora este comunitatea culturală definită, bazată pe ideea de o patrie comună, și a legăturilor colective, solidarității de grup, și atitudinii manifestate față de patrie, care se construiesc pe fundamentul ideii date. Dacă asemenea caracteristici sunt absente, nu poate fi nici diasporă. Prin alte cuvinte, diaspora este stilul de comportament habitual, și nu o realitate demografică, sau chiar etnică strictă. Astfel, acest fenomen se deosebește de restul migrațiilor rutine» [36, p. 18].

T. Poloskova consideră că «definirea termenului de diasporă trebuie începută cu identificarea caracte-

risticilor de bază, la care se referă: 1) identitatea etnică; 2) comunitatea valorilor culturale; 3) antiteza socioculturală, manifestată prin dorința de a-și menține originalitatea etnică și culturală; 4) ideea (mai des în calitate de arhetip) de prezență a unei origine istorice comune. Din punctul de vedere al analizei politologice, care determina locul diasporilor în sistemul instituțiilor politice, importantă este nu doar conștiința diasporilor de sine, ca al unei părți al popoului, care locuiește într-o altă țară, dar și prezența unei strategii proprii în interacțiunea ei cu statul-gazdă și cu patria istorică (sau simbolul acesteia); formarea instituțiilor și organizațiilor, activitatea cărora este direcționată către menținerea și dezvoltarea identității etnice. Altfel spus, diaspora, în comparație cu grupul etnic, este mereu instituționalizată și poartă în sine componenta nu doar etnoculturală, dar și cea etno politică» [36, p. 18].

Începând cu anii 1970, are loc revizuirea termenului „diasporă”. Aceasta a avut loc cu scopul unirii al aproape tuturor formelor de minorități împrăștiate prin lume (migranți, refugiați, etc.) într-un întreg [34].

Astăzi diasporile se definesc ca fiind «colective sociale, care există în afara hotarelor de stat și au reușit, cu timpul, să: a) își mențină identitatea națională, culturală sau religioasă comună prin sentimentul de unitate internă și a legăturilor reale sau imaginare cu Patria, b) își manifestă abilitatea de a promova interesele colective a comunității sociale prin dezvoltarea unei structuri organizaționale interne și a legăturilor transnaționale» [2]. Astfel, prin diasporă în sens larg se poate identifica comunitatea de persoane, scoase din patrie prin migrație voluntară sau forțată, care-și formează și promovează propria identitate culturală, care se formează ca rezultat al combinării patrimoniului național cu noile perspective, obținute în țara-gazdă prin hibridizare [23, p. 277].

Trebuie luat în considerație ca astăzi termenul «diasporă» se folosește larg de către mijloacele de

informare în masă, care adeseori îi dau conținut ce iese în afara cadrului format și recunoscut de științele socio-umane contemporane.

Încercând să sistematizeze definițiile existente a diasporei, K. Gadjiev și E. Soloviova identifică două direcții, care reunesc întreaga multitudine de abordări. În primul rând, diaspora, în opinia acestor autori, este o categorie polemică, larg folosită în publicistică, discuțiile științifice, dar care nu posedă calitatea de termen științific [27, p. 5]. A. Militariov în legătură cu aceasta spune: «Acest termen nu are nici un fel de componentă universală, și de fapt, nici nu este un termen propriu-zis» [34, p. 24]. În opinia savanților, adepții acestei abordări nu se aprofunda în nuanțele terminologice, ci se limitează la versiunea sa lingvistică.

Adepții celei de a doua direcții preferă certitudinea în terminologie, tind să prezinte o definiție comprehensivă a fenomenului diasporei. Aceasta duce la lărgirea permanentă a cadrului semantic al termenului, noi aspecte fiind incluse, și termenul permanent fiind concretizat. Termenul «diaspora» a ajuns să fie utilizat pentru desemnarea unui număr prea mare de fenomene, ceea ce diminuează din semnificația lor euristica [34; 11]. Ca rezultat, termenul se complică, «capătă o multitudine de condiții adiționale, iar caracterul său universal se pierde irecuperabil» [27, p. 124]. T. Poloskova de asemenea subliniază că în literatura științifică contemporană nu există o definiție clară a termenului «diasporă», deși se utilizează larg, ceea ce sugerează că termenul are o „definire neidentificabilă” [36].

Cercetătorii vestici, ca și cei ruși, în definirea termenului sunt de acord că diaspora este parte al etniei, care locuiește în afara statului său național. Z. Levin, privind diaspora drept parte al etniei aflată în afara țării sale de origine, consideră că diaspora există atât timp cât își menține specificul etnocultural, manifestare supremă al căruia este mentalitatea formată și definită prin clivajul caracteristic „noi – ei”.

Mentalitatea diasporei - derivă de la funcționarea sa adaptivă. Comunitatea propriu-zisă se păstrează atât timp cât triada «structura – adaptivitatea – mecanismul regulării» există neîntrerupt. Instituțiile ei asigură posibilitatea de contact dintre migranți, permit menținerea specificului etnocultural [31].

Acesta este rezultatul pozitiv al cercetărilor productive și de lungă durată. Recunoscând succesul irefutabil al cercetătorilor obiectului diasporei în definirea termenului, care reflectă întreaga multitudine de opinii și abordări existente în știința cât vestică, atât și rusă, trebuie menționat totuși că în același timp s-au identificat și anumite complicații ce rezultă din complexitatea proceselor formării și funcționării al formațiunilor diasporale, ceea ce adesea duce cât la interpretarea extensivă, atât și la folosirea diferitor abordări în analiza acestui fenomen.

Astfel, unii autori ruși (S. Socolovschii, G. Starovoitova, I. Petrov, ș.a.) interpretează termenul diaspora destul de larg, incluzând în el și comunitățile etnice care locuiesc într-un stat unitar, dar în afara republicii sale «titulare». J.T oscenko și T. Ceaptakova, de exemplu, clasifică drept diasporă popoarele care locuiesc în Rusia, dar în afara «republicilor» sale titulare: ciuvașii, udmurzii, cecenii, ș.a. [39, p. 33]. Alți savanți (A. Balezin, I. Bromlei) propun interpretarea diasporei ca echivalentă cu termenul de «sub-etnie», prin care se subînțeleg «părțile teritoriale a unui popor sau unii națiuni, care diferă prin specificul local al limbii vorbite, cultură și mod de trai, care posedă ca și cum o dubla conștiință de sine, care se manifesta atunci, când părțile migratoare a etniei nimeresc într-un mediu natural diferit, interacționează cu etniei diferite» [26, pp. 36-37].

Altfel spus, în acest caz termenul de diasporă, de facto este echivalent (egal) termenului de grup etnic. V. Deatlov atenționează că în acest caz, sensul inițial al termenului «diaspora» se lărgeste, căpătând noi sensuri, care adesea diferă reciproc, dar și de situația care i-a dat origine [28, p. 230].

Experiența arată că asemenea termeni precum «cetățeni de origine etnică», «non-rezidenți», «generația a doua», «născuți peste hotare», «migranți de muncă», «migranți temporari sau sezonieri», deseori se folosesc drept sinonime ale diasporei. Termenul «diasporă» treptat a ajuns să fie identificat cu «comunitatea transnațională» [22, p. 387].

Unii cercetători indică dubla dimensiune a conceptului de diasporă: cea sociologică (diaspora este categorie socială, tipică pentru cultura mobilității «mobilității de idei, artefacte și oameni în timp și spațiu») și cea teoretică («diaspora este categorie analitică, necesară pentru înțelegerea condițiilor sociale precum coeziunea socială, conflictul, cultura globală și globalizarea culturală») [22, p. 387].

Termenul «diasporă» deseori este cercetat prin prisma instrumentalismului și al constructivismului, într-o legătură strânsă cu asemenea termeni precum «națiune», «etnie» și «minoritate național-etnică». Instrumentalismul ia în considerație procesele asimilaționiste dintr-o parte, și privește etnia ca mijloc de a atinge scopurile de grup. Apartenența la diasporă se determină nu doar pe bază de etnie, dar în mare parte depinde de conștiința de sine a oamenilor. Aceasta în mare parte permite explicarea mobilității diasporei, incluziunea ei într-un alt mediu etnic și cultural. Metoda constructivistă răspunde anumitor cerințe și necesități ale diasporei, luând în considerație mobilitatea acestui grup, asemenea caracteristicile ei precum numărul, nivelul de compacitate sau dispersare, nivelul de distanță etnică, ș.a. Eficacitatea în aplicarea ambilor abordări este incontestabilă, deoarece combinarea constructivismului cu instrumentalismul subliniază «importanța acestei integrări din punct de vedere abordării sociologicofenomenologice a etniei, care presupune dualitatea lumii identității» [30, pp. 134, 137].

Altfel spus, diaspora este, dintr-un punct de vedere, procesul dispersării a unui etnie sau alteia în afara patriei istorice, iar din alt punct de vedere, este fenomenul

coeziunii dintre oamenii de o origine etnică comună, caracterizați prin prezența și menținerea relațiilor reale și permanente cu statul de reședință și patria istorică.

Diaspora are și poartă în sine principalele caracteristici de originalitate națională al poporului său (cultura, limba, conștiința). Ea menține, susține și contribuie la dezvoltarea limbii, culturii și conștiinței naționale. Diaspora îndeplinește asta prin participarea activă la diferite mișcări național-culturale, sociale și politice. Însă trebuie de reținut că «nu putem numi diasporă orice grup de persoane de o anumită naționalitate, dacă grupul nu are un impuls intern și necesitate de a se autoconserva» [39, p. 36]¹. Nu mai puțin interesantă este concluzia lui S.A. Arutiunov că diaspora nu este doar, sau pur și simplu o condiție, ci este procesul de dezvoltare de la «încă nu o diasporă» prin «diasporă propriu-zisă» la «deja nu o diasporă» [28, p. 21].

Putem fi de acord cu opinia T. Poloskova că:

1. Diaspora este un fenomen etnocultural și etno-politic, care apare pe baza grupurilor etnice, care locuiesc în afara statelor sale «titulare». Diaspora posedă caracteristici precum: o conștiință de sine etnică multiplă, care se manifestă prin existența unei legături etno-culturale și cu țara de reședință, și cu țara de origine (patria); formarea instituțiilor, care asigură păstrarea și dezvoltarea diasporei; prezenta interacțiunii cu instituțiile de stat cât a țării de reședință, atât și a patriei etnice.

2. Consolidarea interacțiunii dintre statele contemporane duce la sporirea influenței diasporilor asupra politicii interne a statelor incluse în acest sistem de interacțiuni.

3. Evoluția diasporilor contemporane are un număr de particularități comune și speciale. Majoritatea diasporilor trec prin mai multe etape a dez-

¹ Și noi ne-am convins de asta în timpul cercetărilor sociologice a diasporei moldovenești din 2016-2017, în 6 țări (Regatul Unit, Germania, Israel, Italia, Portugalia, Rusia) [16].

voltării: formarea; dezvoltarea și stingerea diasporală, sau transformarea. Particularitățile speciale sunt condiționate de impactul a mai multor factori, printre care un rol important îl joacă: situația socio-politică și economică și din țara de reședință, și din patria diasporei; politica socială și etnică al statului de reședință și a patriei etnice; proximitatea sau «distanța» dintre cultura diasporei și cea a țării de reședință; potențialul (social, economic, cultural, instituțional) a diasporei, ș.a. [36].

Crește necesitatea de o analiză concretă a diasporei, incluziunea ei în practica reală, în dezvoltarea politicii din domeniul susținerii și folosirii diasporei cât în țara de reședință, atât și în patrie, în statul «titular».

Menținerea diasporei depinde, desigur, de educația și socializarea copiilor ale membrilor diasporei în conformitate cu tradițiile culturii naționale și conștiința etnică a poporului. Dar nu mai puțin important este și procesul îmbogățire a diasporei de din afară, prin migranți noi din țara de origine etnică a diasporei.

R. Schwarz arată că interacțiunea diasporei cu comunitățile migranților este baza pentru dezvoltarea diasporei [18, p. 7]. El face această concluzie bazându-se pe cercetările lui D. Ionescu, care include în diasporă următoarele elemente:

- originari din țara de origine, care continuu locuiesc în țara de destinație și dețin cetățenia țării de origine;

- migranți de muncă, studenți, care se află peste hotarele țării de origine o perioadă oarecare de timp;

- persoane ce dețin cetățenie dublă;

- diaspora etnică;

- cetățenii țării de destinație / copiii migranților (a doua generație de migranți).

Rolul și autoritatea diasporei depind de nivelul de activitate a diasporei [18, p. 7]. M. Ivanska și Y. Schein arată că la definirea diasporei este necesar de

luat în considerație nu numărul formal al membrilor diasporei, ci activitatea lor. În opinia autorilor, din diasporă fac parte persoanele, activitatea socială / contribuția cărora nu este identică:

- membrii "de bază" a diasporei — elita activă, rolul și acțiunile căreia sunt vitale pentru existența și funcționarea diasporei. Liderii asociațiilor diasporale și activiștii, care consolidează diaspora, permanent articulând și agregând pozițiile, orientările și atitudinea diasporei.

- membrii «ariergardei» - «generația-efect» al activității diasporei, care se includ în activitățile de zi cu zi a diasporei într-o măsură mai mică, dar care, totuși, sunt o componentă importantă și consecventă în ceea ce țină păstrarea memoriei colective.

- membrii «tăcuți» – sursa de recrutare potențială a noilor membri pentru activitatea diasporei. Această pătură este formată din migranți de muncă, studenți, care se afla în țara de destinație temporar, au venit cu scopul de muncă (un salariu mai înalt, mijloace de existență mai bune) sau educație. Prezența acestui component în structura diasporei este foarte importantă. Aceasta parte instabilă („flotantă”) a diasporei este rezerva creșterii ei, a inovației, cerințelor și intențiilor permanente a diasporei.

Putem fi de acord cu M. J. Isman că, pentru organizarea și mobilizarea diasporei în realizarea unui interes comun, este nevoie de: resursele materiale, culturale și organizaționale ale diasporei; structura și posibilitățile țării de destinație; motivație și abilitatea de a menține integritatea (legăturile interne strânse), exersarea unei influențe de grup. Fără o componentă organizațională activă, diaspora nu va putea fi considerată diasporă, rămânând doar un grup numeros de oameni dezorganizați, uniți doar prin faptul că sunt originari din, sau urmașii emigranților din țara de origine [18, p. 7].

„Diaspora reprezintă grupurile de minorități etnice de origine migraționistă sau istorică, care locuiesc și activează în țările de destinație,

păstrându-și, în același timp, legăturile emoționale și materiale cu patria (țara de origine)” [16, p. 21]. Diaspora interacționează strâns, se află într-o legătură permanentă de colaborare cu comunitățile migraționiste; ea se menține, se îmbogățește, se consolidează și se dezvoltă prin integrarea și incluziunea reprezentanților comunităților migraționale. Diaspora se instituționalizează prin activitatea conștientă și colectivă în ceea ce ține de menținerea relațiilor / legăturilor cu patria, țara de origine, prin consolidarea comunității sale etnice/migraționale în țara gazdă. Aceasta se manifestă prin activitatea asociațiilor (organizații, instituții) diasporei, la activitatea cărora participă (co-participa) reprezentantul diasporei. Diaspora nu este totalitatea celor veniți din țara de origine (în cazul nostru, din Moldova) în țara de destinație și de ședere. Diaspora sunt doar cei, care doresc să-și mențină, și își mențin contactele cu patria, manifestă și întăresc aceste legături [16, p. 18].

Funcțiile diasporei

Se identifica următoarele funcții ale diasporilor contemporane:

- Participarea activă la dezvoltarea și fortificarea culturii spirituale al poporului său prin cultivarea tradițiilor și obiceiurilor naționale;
- Păstrarea legăturilor cu patria istorică;
- Păstrarea limbii materne, care este instrumentul de re-translare a culturii naționale;
- Păstrarea conștiinței etnice și simțului de apartenență la o anumită etnie, ceea ce se manifestă prin crearea diasporilor prin delimitarea „noi” – „ei”;
- Funcția de protecție socială ale membrilor comunităților diasporale, protecției drepturilor și asigurării cu garanții sociale;
- Funcția de lobby a intereselor diasporilor cu scopul obținerii a mai multor garanții și drepturi politice;

- Funcția opoziției în relație cu regimul politic din țara de origine [32].

În condițiile globalizării și creșterii transnaționalismului diasporile capătă și un număr de funcții noi, îndeplinesc sarcini care iese în afara hotarelor țării de reședință. Ele devin actori politici, social-economici și cultural-ideologici activi inclusiv și în țara de origine.

Tipologia diasporilor

Un loc important în conceptualizarea termenului «diasporă» îl joacă problema tipologiei diasporilor. La începutul secolului XXI descrierea diasporilor a fost înlocuită de procesul tipologiei lor. În știința contemporană există o multitudine de tipologii ale diasporilor contemporane. În calitate de bază a tipologiei, cercetătorii selectează diferite criterii.

A. Medam a propus o tipologie bazată pe nivelul de consolidare și dinamism a organizării diasporale. El diferențiază diaspore „cristalizate” și „flotante”. În celea din urma el include diasporile dinamice, caracterizate prin eficacitatea rețelelor transnaționale (de exemplu, diaspora chineză) [15].

R. Brubaker a introdus un nou termen în cercetarea și tipologia diasporilor. El era primul care a vorbit de „diaspore de cataclism”. Apariția acestui tip de diaspore el leagă cu dezintegrarea și destrămarea statelor mari, ceea ce a dus la schimbarea hotarelor existente. În calitate de criteriu de identificare a „diasporilor de cataclism” R. Brubaker a marcat nu relocarea persoanelor peste hotare, ci relocarea anume a hotarelor propriu-zise. Datorită acestei relocări, în comparație cu diasporile istorice sau de muncă, „diasporile de cataclism” apar instantaneu, ca rezultat al schimbării bruște al organizării politice. În comparație cu diasporile de muncă, care au tendința de a se dispersa în spațiu și sunt slab înrădăcinate în societatea-gazdă, „diasporile de cataclism” sunt mai compacte [9, p. 19].

M. Bruneau consideră că tipologia diasporilor trebuie să se bazeze pe criteriul de orientare. Astfel, el identifică trei tipuri principale de diasporă:

- a) diasporile de comerț (chinezii, libanezii);
- b) diasporile religioase (evreii, grecii);
- c) diasporile politice (palestinienii, tibetanii) [10].

Delimitarea palestinienilor și tibetanilor a contribuit la introducerea de către G. Sheffer al criteriului politic, care, înainte de asta a fost slab reprezentat în literatura despre diasporă.

G. Sheffer prezintă diferențele dintre diasporă după criteriul prezenței / absenței statului național [5]: pe cei care nu au un stat de baștină, el i-a numit „diasporă-apatridă”, iar pe cei, care au stat de baștină, el i-a numit „diasporă-stat” (palestinienii). Această tipologie permite descrie lichiditatea formelor de organizare în grupurile etnice pe parcursul întregii lor istorii. Astfel, în dezvoltarea diasporii europene, el delimitează trei etape: evreii au fost prima diasporă-stat, apoi diasporă-apatridă, iar din 1948 – diaspora-stat [19].

G. Sheffer a propus încă o clasificare a diasporilor – din punct de vedere a evoluției istorice al acestui fenomen. El identifică:

- diasporă cu rădăcini adânci istorice (evreiască, armenescă, chineză);
 - diasporă inactive (americani în Europa și Asia, scandinavii în SUA);
 - diasporă tinere (grecii, polonezii, turcii);
 - diasporă în formare (coreenii, filipinezii, sau rușii în ex-URSS);
 - diasporă care nu au stat de origine (kurzii, romii (țigarii), palestinienii);
 - diasporă etno-naționale (cel mai răspândit tip).
- Particularitatea lor principală constă în faptul că ele permanent simt prezența invizibilă a statului de origine;
- diasporă împrăștiată și diasporile amplasate compact [20, p. 165].

M. Kainova prezintă patru tipuri de diasporă politic mobilizatoare: - puternic radicale; - slab radicale; - puternic moderate; - slab moderate [14]. Ea compară „diasporile generatoare de conflict” cu „diasporile pacificatoare”.

Ea consideră că diasporile politic mobilizatoare manifestă abilitatea de a promova interesele colective a comunității sale prin dezvoltarea structurii interne organizaționale, la fel ca și a legăturilor transnaționale.

În opinia lui B. Anderson, diasporă politic mobilizate sunt „diasporile naționaliste”, acțiunile cărora deseori sunt iresponsabile, datorită faptului că consecințele acțiunilor acestora se vor reflecta asupra conaționalilor săi [3]. La fel și alți autori dau o apreciere negativă diasporilor politic mobilizatoare, considerând că ele adesea contribuie la agravarea conflictelor în țara de baștină. Participarea la conflictele din patrie le ajută să-și mențină identitatea și instituțiile în străinătate [14].

J. Armstrong pune la baza clasificării diasporilor caracterul interacțiunii lor cu statul multietnic în care s-au format și există. El identifică două tipuri de diasporă: „mobilizate” și „proletare”.

Diasporile „mobilizate” posedă o istorie lungă și complicată, ele s-au format pe parcursul secolelor. Din acest motiv ele sunt capabile de adaptare socială. Ele s-au înrădăcinat adânc în societatea care le-a acceptat. La asemenea diasporă aparțin cea evreiască (el o numește „diasporă arhetipică”, adică adevărată, inițială) și cea armenescă. Diasporile „proletare” sunt comunitățile etnice tinere, recent apărute. J. Armstrong le consideră „produs nereușit al politicii contemporane” [6, p. 393].

R. Cohen identifică patru tipuri de diasporă bazându-se pe activitatea care a dus la formarea lor: - diasporile-victime (evreiască, africană, armenescă, palestiniană), - diasporile de muncă (indiană), - de comerț (chineză); - imperiale (britanică, franceză,

spaniolă, portugheză); - culturale (diasporile din bazinul Mării Caraibelor) [11, p. 31].

El consideră că diaspora culturală a bazinului mării Caraibelor a devenit unul din celea mai stimulative și productive tipuri, deoarece mulți din membrii acestui grup sunt actori, lideri, intelectuali, scriitori, persoane active în sfera publică. Vorbind despre diasporile culturale, el dă importanță specială termenului „hibriditate”, care modernității îl folosesc pentru caracteristica evoluției noii dinamici structurale, privită ca culturi amestecate. Lucrările lui E. Glissant se bazează pe conceptul de „identity-rhizome”².

Experiența diasporii „nu este determinată de esența sau puritatea ei, ci de recunoașterea eterogenității și diversității; conceptul identității, care trăiește în, și prin diferențe” [23, p. 277].

În literatura științifică rusească găsim încercări de a clasifica diaspora reieșind nu doar din contextul social istoric, legat de relocarea în masă a populațiilor, dar și cu luare în considerație a realităților politice precum destrămarea statelor, conflictele interne, suveranitatea etno-națională, ș.a. Astfel, O. Ghensarețchi identifică diasporile, adică imigranții, care, pe parcursul câtorva generații mențin legături bazate pe identitate, cu țara de origine. Ei se susțin reciproc și formează comunități/ diasporile, care pot fi aflate teritorial cât compact, atât și dispersat fără să formeze comunități definite [38]. El de asemenea deosebește diasporile etnice și teo-etnoculturale.

T. Poloskova consideră că apartenența religioasă nu este esența diasporii, ci mijlocul ei de existență și reproducere, transmitere a identității naționale și culturale [36, p. 49-50].

Criteriul tipologiei diasporilor T. Poloskova îl identifică precum „locul în sistemul relațiilor

² Rhizome (din limba franceză) – tulpina subterană a unor plante, lipsită de clorofilă, asemănătoare cu rădăcina. Tulpina are muguri rudimentari de frunze solzoase și o structură internă.

internaționale”. În conformitate cu acest criteriu, ea prezintă următoarea tipologie a diasporilor:

- diasporile „globale”, care exercită influență asupra sistemului de relații internaționale și politica statelor puternice (liderilor mondiali). Din caracteristicile care determină apartenența la diasporile „globale”, se enumeră: arealul localizării; potențialul cantitativ, politic, economic și cultural a diasporii; potențialul influenței internaționale; conștientizarea de sine ca o diasporă „globală”; prezența instituțiilor care unesc diasporile globale (de exemplu, Congresul Mondial Evreiesc; Congresul Mondial al Organizațiilor Rusești, etc.).

- diasporile, influența cărora se limitează la sistemele regionale, la un grup specific de țări;

- diasporile importante pentru relațiile bilaterale.

S. Arutiunov și S. Kozlov propun un alt criteriu de tipologie – timpul formării diasporii. Pe bază la acesta, ei identifică:

- diasporile vechi (evreiești, grecești, armeniești în țările Europei și Asiei de Vest; chineze și indiene în țările Asiei de Sud-Est, care există din antichitate sau perioada medievală);

- diasporile relativ-tinere (turcești, poloneze, algeriene, marocane, coreene, japoneze);

- diasporile noi, formate de gastarbaieri (palestiniene, indiene, pakistaneze, coreene, ș.a.) în statele petroliere din Golful Persic și Peninsula Arabică, începând cu anii 1970 [25].

Prezintă interes tipologia detaliată a lui V. Popkov. El clasifică diasporile pe baza a opt criterii:

1. Un destin comun istoric. După acest criteriu, el identifică două tipuri: a) diasporile, membrii cărora locuiesc în teritoriul fostului său stat, dar în afara țării de exod (de exemplu, diasporile armeniești și azeri în Rusia, comunitățile rusești (și rusofone) în statele central-asiatice); b) diasporile, membrii cărora mai înainte nu au fost legați de un cadru legal, lingvistic unic cu teritoriul nou de reședință, și nici odată nu au fost parte a statului unitar (majoritatea

diasporilor existente, de exemplu, armenii în SUA sau în Franța, turcii în Germania, etc.).

2. Statutul juridic. La fel se identifică două tipuri: a) diasporile, membrii cărora dețin statut juridic oficial, necesar pentru reședința legală în țara-gazdă (cetățenie, permis de reședință, statut de refugiat, etc.); b) diasporile, membrii cărora se află în țară ilegal, nu dețin documente care să reglementeze reședința lor legală³.

3. Circumstanțele apariției diasporilor. Din nou, două variante: a) migrația. Oamenii migrează peste hotare. Datorită acestui fapt apar noi comunități diasporale care completează cele deja existente. b) relocarea hotarelor. Oamenii nu migrează, dar ca urmare a schimbărilor hotarelor statelor, oamenii, grupul etnic, „din senin” ajung în calitate de minoritate etnică, și din necesitate formează comunitate diasporală (ungurii după al doilea război mondial, rușii după destrămarea URSS în statele nou-independente).

4. Caracterul motivului de relocare. În conformitate cu acest criteriu, formațiunile diasporale se împart în: a) cele care se formează în urma relocării voluntare a persoanelor (motive economice – turcii sau polonezii în Germania, ș.a.); b) formate în urma deplasării / expulzării a membrilor acestui grup etnic din teritoriul inițial ca urmare a diferitor cataclisme social-politice, etnice, confesionale, sau naturale / tehnogene (majoritatea diasporilor clasice, emigrația rusească valurile unu și doi).

5. Caracterul de ședere în teritoriul regiunii așezării. În conformitate cu acest criteriu, diasporile se împart în: a) comunitățile orientate spre șederea permanentă în țara în cauză (așezare, integrare, cetățenie, ș.a.); b) comunitățile care privesc țara în cauză ca țară de tranzit, de unde migrează mai departe, într-o țară-terță, sau se întorc în patrie, în țara de exod; c) comunitățile, membrii cărora sunt

³ V. Popkov subliniază că această divizare este destul de condiționată, deoarece practic fiecare diasporă include în sine cât persoane cu statut juridic, atât și fără.

orientați spre migrație continuă între țara de exod și țara-gazdă (un număr semnificativ de azeri în Rusia, orientați spre migrație de tip „suveică”).

6. Prezența unui „sediū” în țara de destinație: a) diasporile, membrii cărora un timp îndelungat locuiesc (sau au locuit), au legături cu țara dată, și posedă experiență de interacțiune cu stilul de viață și cultură comunității gazdă. Pentru asemenea diaspore este caracteristică prezența rețelelor de comunicații formate, un nivel înalt de organizare și capital economic (diasporile evreiască sau armenescă în Rusia); b) comunitățile diasporale apărute recent, și care nu au experiență de interacțiune cu societatea gazdă (turcii în Germania și afganii în Rusia). c). „asemănarea culturală” cu populația gazdă. Aici se identifică trei tipuri: - comunitățile cu distanță culturală apropiată (comunitățile ucrainesti în Rusia, comunitățile azere în Turcia, comunitățile afganilor în Iran); - comunitățile cu distanță culturală medie (comunitățile ruse în Germania, sau celea armenesti în Rusia); - comunitățile cu distanță culturală mare (afganii în Rusia sau turcii în Germania).

7. Prezența formațiunilor statale în teritoriul țării de exod. Acest criteriu presupune divizarea comunităților diasporale în trei tipuri: a) diaspore care au stat propriu, unde se pot întoarce benevol sau unde pot fi deportate de către autoritățile statului gazdă; b) diasporile «apatride», care nu au stat propriu recunoscut (țigani, palestinienii, până în 1948 - evreii) [37].

Tipologia prezentată ne arată cât de complex și ambiguu este fenomenul diasporei. A.I. Militariov a avut dreptate spunând că „în literatura contemporană acest termen este aplicat destul de arbitrar către procese și fenomene foarte diferite, fiecare autor sau școală științifică atribuindu-i sens propriu” [34, p. 24].

Însă aplicarea diferitor criterii a permis colectarea unui material factologic bogat și divers pentru caracterizarea și clasificarea diasporilor, crearea unei imagini mai complete a existenței și funcționării lor.

Concluzii

1. Mai multe științe socio-umane se ocupă de cercetarea diasporei, fiecare aplicând diferite abordări. Cercetarea problematicii diasporilor devine un proces activ în a doua jumătate al secolului XX. În știința vestică aceasta are loc în cadrul teoriei naționalismului. În tradiția științifică sovietică/rusă – pe baza teoriei etniilor.

2. Rolul-cheie în conceptualizarea diasporei îl joacă termenul de „diasporă”. Acesta își are rădăcinile în experiența istorică de dispersare al poporului evreiesc în lume, în afara patriei sale. Mai târziu, termenul a ajuns să fie aplicat tuturor grupurilor etnice, care au ajuns separate de poporul său, și își continuau existența ca o comunitate etnică specifică. Folosirea diferitor criterii a permis examinarea esenței termenului de „diasporă”. În același timp, s-a văzut și interpretarea extinsă a diasporei.

3. Diaspora este un fenomen etnocultural și etno-politic, care se bazează pe grupurile etnice aflate în afara statelor sale „titulare”. Diaspora este caracterizată de o identitate multiplă, de legăturile etnoculturale cât cu țara de reședință, atât și cu țara de exod (patria); formarea instituțiilor, care asigură menținerea și dezvoltarea diasporei. Diaspora se instituționalizează prin activitatea colectivă ai membrilor săi. Diasporă sunt doar cei, care și păstrează și mențin legăturile cu patria.

4. Un loc important în conceptualizarea termenului de „diasporă” îl ocupă tipologia diasporilor. La începutul secolului XXI descrierea diasporelor a fost înlocuită de procesul tipologiei lor. În știința contemporană există o multitudine de tipologii ale diasporilor. Aplicarea diferitor criterii a permis elaborarea documentării diverse pentru caracterizarea și clasificarea diasporilor contemporane, crearea ai unei imagini complete a existenței și funcționării lor.

Referințe

1. ABDILE, M., PIRKKAINEN, P. Homeland Perception and Recognition of the Diaspora Engagement: The

Case of the Somali Diaspora Nordic. // *Journal of African Studies*. Vol.20 (1), 2011, p.48-70.

2. ADAMSON, F., DEMEETRIOU, M. Remapping the Boundaries of „State” and „National Identity”. // *European Journal of International Relations*, nr.13 (4), 2007, pp.489-526.

3. ANDERSON, B. *Imagined Communities*. - London, Verso, 1983. 256 p.

4. ANDONI, A., OIRZABAL, P.J. (coords.). *Diasporas in the New Media Age: identity, Politics, and Community*. - University of Nevada Press, Reno, 2010. 288 p.

5. ANTEBY-YEMINI, L., BERTHOMIÈRE, W. Diaspora: A Look Back on a Concept. // *Bulletin du Centre de recherche français à Jérusalem*, [online] <http://bcfrj.revues.org/257> (accesat - 10.06.2019)

6. ARMSTRONG, J.A. Mobilized and proletarian Diasporas. // *American political science review*. Washington, 1976. Vol. 70. № 2, pp. 393-408.

7. BASCH, L., GLICK SCHILLER, N., SZANTON, C. *Nations unbound: transnational projects, postcolonial predicaments, and deterritorialized nation-states*. - New York, Routledge, 1994. 344 p.

8. BRUBAKER, R. The „Diaspora” diaspora. // *Ethnic and Racial Studies*. Vol.28, no.1, January 2005, [online] http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/29_Diaspora_diaspora_ERS.pdf (accesat - 12.02.2021)

9. BRUBAKER, R. Accidental Diasporas and external «homelands» in Central and Eastern Europe: Past and present. Vienna, 2000. 19 p.

10. BRUNEAU, M. *Diasporas*. - Montpellier: GIP Reclus, 1995. 190 p.

11. COHEN, R. *Global Diasporas: An Introduction*. - Seattle, WA: University of Washington Press, 1997. 240 p.

12. CONNOR, W. The impact of homelands upon Diasporas. // *Modern Diasporas in International Politics*. - London: Groom Helm. 1986. 349 p.

13. DRĂCEA-CHELISOI, M. Identități dilematice în romanul diasporic italian și românesc din Canada multiculturală. Rezumatul tezei de doctorat, [online] www.unibuc.ro (accesat - 09.06.2021)

14. KAINOVA, M. Four Types of Diaspora Mobilization: Albanian Activism for Cosovo Independence in the US and the UK. // *Foreign Policy Analysis*, nr.9, 2013, p.433-453

15. MEDAM, A. Diaspora / Diasporas. Archétype et typologie. // *Revue Européenne des Migrations Internationales*. Vol.9 (1), 1993, [online] http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/remi_0765-0752_1993_num_9_1_1049, (дата посещения - 12.06.2021)
16. MOȘNEAGA, V. Cartografierea diasporei moldovenești din Germania, Marea Britanie, Israel, Italia, Portugalia și Rusia. Organizația Internațională pentru Migrație, Misiunea în Moldova. – Chișinău: Tipografia. «Grafic Design». 2017, 220 p.
17. SAFRAN, W. Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. // *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, Volume 1, Number 1, Spring 1991, pp.83-99. <http://europeofdiasporas.eu/sites/default/files/posts/files/3.%20Safran%20Diasporas%20in%20Modern%20Society.pdf> (accesat - 10.02.2021)
18. SCHWARTZ, R. Exploring the Link between Moldovan Communities abroad (MCA) and Moldova. May 2007. – Chisinau, IOM, 2007, 17 p.
19. SHEFFER, G. Modern Diasporas in International Politics. - New York: Saint Martin Press, 1986. 349 p.
20. SHEFFER, G. Integration Impacts on Diaspora-Homeland Relations. // MMG Working Paper 10-08. – Göttingen: Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity, 2010, [online] http://www.mmg.mpg.de/fileadmin/user_upload/documents/wp/WP_10-08_Sheffer_Integration-Impacts.pdf, (accesat - 21.05.2021)
21. SHEPPERSON, G. The African diaspora – or the African abroad. // *African Forum*. Vol.1 (2), 1966, p.76-96;
22. STĂNICĂ, S. Diaspora și fenomenul de Brain-drain. // *Revista română de sociologie*. Anul XXIV, nr.5–6. - București, 2013, <http://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.5-6-2013/04-SStanica.pdf> (accesat - 07.03.2020)
23. ȘERBAN-OPRESCU, A.T. Dincolo de stat-națiune din perspectiva românească. // *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu. Seria Litere și Științe Sociale*. Nr.1, 2010, p.138-147
24. TÖLÖLYAN, K. Rethinking diaspora(s): stateless power in the transnational moment. // *Diaspora: a Journal of Transnational Studies*, 1996, nr.5 (1), pp.3-36. <http://muse.jhu.edu/article/411228/pdf> (accesat - 10.02.2019)
25. АРУТЮНОВ, С., КОЗЛОВ, С. Диаспоры: скрытая угроза или дополнительный ресурс. // «Независимая газета». 2005, 23 ноября.
26. БРОМЛЕЙ, Ю. Этносоциальные процессы: теория, история, современность. – Москва, 1998. 334 p.
27. ГАДЖИЕВ, К., СОЛОВЬЕВА, Э. Диаспоры и разделенные народы на постсоветском пространстве. - Москва, 2006. 141 p.
28. ДЯТЛОВ, В. Диаспора: попытка определиться в понятиях // *Диаспоры*. 1999. № 1, с.8-24.
29. ДЯТЛОВ, В. Диаспора: экспансия термина в общественную практику современной России // *Диаспоры*. 2004. № 3. с.126-138.
30. ЖОВТУН, Д. Конфликтология. Межэтнические конфликты в структуре современного российского социума // *Социально-гуманитарные знания*. 2001. № 1, с. 132-146.
31. ЛЕВИН, З. Менталитет диаспоры (системный и социокультурный анализ). - Москва, 2001. 176 p.
32. КОНДРАТЬЕВА, Т. Диаспоры в современном мире: эволюция явления и понятия, [online] http://www.perspektivy.info/book/diaspory_v_sovremennom_mire_evolicija_javlenija_i_ponatija_2010-02-27, (accesat - 10.06.2021)
33. КОРОБКОВ, А. Диаспоры и политика: сравнительный аспект. // *Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine Conferința științifică internațională*. Chișinău, 21 decembrie 2017. – Chisinau, 2018, с. 466-473.
34. МИЛИТАРЕВ, А. О содержании термина «диаспора» (К разработке дефиниции). // *Диаспора*. №1, 1999, с.24-33
35. ОБИДИНА, Ю.С. Концептуализация понятия «диаспора» в современных научных исследованиях, 2012, *kontseptualizatsiya-ponyatiya-diaspora-v-sovremennyh-nauchnyh-issledovaniyah.pdf* (accesat - 19.04.2021)
36. ПОЛОСКОВА, Т. Современные диаспоры: внутриполитические и международные аспекты - Москва, “Научная книга”, 2002, 200 с.
37. ПОПКОВ, В. Некоторые основания для типологии диаспор. [online] <http://lib.socio.msu.ru/l/library?e=d-000-00-0kongress>. (accesat - 12.01.2021).
38. САНДУЛ, Я. Попытки типологизации диаспор в научной литературе. [online] http://world.lib.ru/k/kim_german_nikolaewich/3015.shtml (accesat - 09.06.2021)
39. ТОЩЕНКО, Ж., ЧАПТЫКОВА, Т. Диаспора как объект социологического исследования // *Социс*. Москва, 1996. № 12, с.33-42.